

Wapen, vlag en naam van Leeuwarden

Het officiële wapen staat afgebeeld op het oude briefpapier van de gemeente, gebouwen als de Beurs en het Stadhuis, de ambtsketen van de burgemeester etcetera. In 1818 werd, als uitvloeisel van al enkele jaren daarvoor door het Franse gezag ontwikkeld beleid, vanuit Den Haag bepaald dat het wapen van de stad Leeuwarden er als volgt uit zou zien: van azuur, met een klimmende leeuw van goud; het schild gedekt met een gouden kroon. De oorsprong van het na 1818 niet meer gewijzigde wapen ligt echter dieper in het verleden. De historicus Paul Noomen heeft enkele jaren geleden een nieuwe visie ontwikkeld over hoe Leeuwarden aan haar leeuw komt.



In de 19e eeuw werd een verband met de familie Minnema verondersteld. Deze familie speelde in de 15e eeuw een belangrijke rol in Leeuwarden. Maar volgens Noomen is dit verband onwaarschijnlijk. Het Leeuwarder wapen is ook geen zogenaamd sprekend wapen, zoals Sloten met sleutels en Hindeloopen met een hinde in het wapen. Het eerste deel van de naam Leeuwarden heeft niets met de dierennaam *leeuw* te maken. Meer voor de hand ligt, dat de leeuw verband houdt met Sint Vitus, voor 1580 de beschermheilige van Leeuwarden.



Over Sint Vitus ging in de Middeleeuwen het verhaal dat hij zoals zoveel christenen door de Romeinse keizer Diocletianus voor de leeuwen werd gegooid. Na het maken van een kruisteken verscheurden de leeuwen hem echter niet, maar begonnen ze zijn voeten te likken en kopjes te geven. Na allerlei andere mislukte pogingen Vitus ter dood te brengen, lukte het de keizer tenslotte hem in een oven te laten verbranden. Later werd de martelaar Vitus heilig verklaard en begon een met Sint Nicolaas vergelijkbare geschiedenis. Op afbeeldingen werd Sint Vitus in de regel vergezeld van een leeuw. Hij

werd door verschillende groepen mensen vereerd, zoals ketellappers, apothekers, kopersmeden, kermisklanten, goochelaars, toneelspelers en jongeren. Verder zou hij beschermen tegen uiteenlopende kwalen als hondsdolheid, hysterie, epilepsie, langslapen, steek- en brandwonden, bedwateren en droogte. Van beschermheilige van kerken en kloosters, groeide Sint Vitus uit tot patroon van steden en landstreken.

Via het klooster van Corvey, dat bezittingen had in Friesland, kwam de Vitus-verering naar deze streken. De oudste kerk van Oldehove werd dan ook Sint Vituskerk genoemd. Op het oudst bewaard gebleven zegel van de stad, op een archiefstuk uit 1422, staat deze kerk afgebeeld. Onder de afbeelding van de kerk is een liggende leeuw te ontdekken. De leeuw van Sint Vitus dus! Ook elders kwam het voor dat een attribuut van een beschermheilige werd opgenomen in het stadswapen. Zo kwamen de sleutels van Sint Petrus in het wapen van Leiden terecht en nam Amersfoort het kruis van Sint Joris over. De leeuw werd als stadssymbool waarschijnlijk voor het eerst gebruikt op de eerste stadsmunten, die omstreek 1430 werden geslagen. Het dier is dan weliswaar nog niet in een schild geplaatst, maar in een zogenaamde zespas.



Niet lang daarna verschijnt de klimmende leeuw als wapen op andere munten die door de stad worden geslagen in ieder geval in de periode 1472 - 1493. Dit is dan tevens de tot nu toe oudst gevonden datering als wapen van de stad. Inmiddels is het wapen met de leeuw ook verschenen in het secreetzegel, waarvan een exemplaar hangt aan een oorkonde van 5 maart 1490.

In 1584 wordt het wapen voor het eerst in kleur afgebeeld. Het gebruik van de tegenwoordig als typisch Leeuwarders beschouwde kleuren blauw of azuur en geel of goud in wapens kwam veel meer voor.



Volgens sommige experts is het wapen voor verbetering vatbaar. Bepaald fout wordt de kroon genoemd. In plaats van het niet passend bruidskroontje zou het wapen moeten worden voorzien van een gouden kroon met vijf bladeren, gevoerd van rood. Tevens zou het wapen kunnen worden geflankeerd door twee schildhouders. Heraldisch rechts een rode leeuw (van de familie Van Burmania) en heraldisch links een rood hert (van de familie

Van Cammingha). Het geheel staat op een drietoppig heuveltje, dat de drie oorspronkelijke terpdorpen symboliseert. Leeuwarden is de enige provinciehoofdstad met een wapen zonder schildhouders.

Over het ontstaan van de vlag is minder bekend. Leeuwarden zal hoogstwaarschijnlijk evenals vergelijkbare steden uit die tijd (15de en 16de eeuw) een banier gevoerd hebben, een vlag die het wapenbeeld toont. Tot nu toe is hierover weinig in de bronnen teruggevonden. De oudste bron waarop een dergelijke banier is overgeleverd is een zilveren beker van het Leeuwarder schippersgilde, die van 1658 dateert. Latere bronnen, zoals de vlaggenkaart in het boek van Carel Allard uit 1695 en een kaart uit 1750 geven een vergelijkbare vlag. Deze vlaggen tonen respectievelijk een gele klimmende leeuw in het midden van een groene vlag en een gele klimmende leeuw aan de broekzijde in blauw. Hesman documenteert rond 1700 een geheel afwijkende vlag met vier horizontale banen blauw, geel, blauw en geel. Verder schijnen er nog vlaggen gebruikt te zijn met twee horizontale banen geel - blauw en blauw - geel. De Leeuwarder zeilvereniging voerde in ieder geval een wimpel met twee banen geel en blauw.



De huidige Leeuwarder vlag is het exemplaar dat via Hesman's vlaggenboek is overgeleverd. Deze vlag is bij besluit van B & W van 1 augustus 1947, nr. 4401 vastgesteld, maar is niet bij een raadsbesluit bekrachtigd. Naast de vlag is ook alom de Leeuwarder wimpel in gebruik. Deze bestaat uit een vierkante blauwe hijs met daarin de gele klimmende leeuw en twee lengtebanen blauw en geel. Deze wimpel is overigens ook niet door een raadsbesluit vastgelegd.

De naam Leeuwarden

Over de herkomst/betekenis van de naam Leeuwarden is in de loop der jaren veel gefantaseerd en gediscussieerd. Over het tweede deel van de naam is men het tegenwoordig wel eens. Het woord *-warden* verwijst naar het Germaanse *-wurth*, dat in het Fries veranderde in *-wert* of *-wirt*. Het woord betekende oorspronkelijk 'verhoogde woonplaats, terp'. Diverse dorpen in Friesland hebben dit woord in de naam, bijvoorbeeld Bolsward, Britswert, Wiuwert en Kimswerd. Taalliefhebber Olivier van Renswoude kwam verrichte in 2022 nog onderzoek naar de herkomst van de naam Leeuwarden. Hij schreef erover op zijn website taaldacht.nl. Ook volgens Van Renswoude verwijst *-warden* in Friesland naar terp(en), al zou het oorspronkelijk op 'erf' hebben gedeut. In Friesland verschoof de betekenis, "want de meeste erven in die streken waren nu eenmaal verhoogd."

Het eerste naamdeel van Leeuwarden is minder duidelijk. Het zou afgeleid kunnen zijn van het woord *liun*, dat mogelijk teruggaat op het Germaanse woord *hleunjo*, oftewel 'luwte'. In de luwte van de terp(en) dus.

Van Renswoude gaat, wat het eerste naamdeel betreft, uit van de vroegst bekende schrijfwijze, te weten het Oudfriese *Liunwerð*. *Dit woord komt als LIVNVERT op munten uit de elfde eeuw voor. Het is volgens Van Renswoude voorstelbaar dat dit verwijst naar het erf van een man met de Latijnse mansnaam Leō, oftewel 'Leeuw'. Waarschijnlijker is het volgens hem dat Liunwerð teruggaat op een Oudgermaans *leuni- of *leuhni- met een *h die vroeg verdween. Dit woord zou iets als 'moer, drasland bij water' betekenen. Het woord is verwant aan het Litouwse liúnas en ļūns; woorden die eveneens iets als 'moer' betekenen. Zo is Liunwerð volgens Van Renswoude goed te duiden als het 'kwelder-erf'. De meeste Friese erven stonden op kwelders, maar toen Germanen Friesland in de vijfde eeuw opnieuw bevolkten, zullen ze het genoemd hebben zoals ze het zagen.*

Het betoog van Van Renswoude is voorgelegd aan historisch taalkundige Alex Kerkhof van de Fryske Akademy. Zijn reactie:

Olivier van Renswoude komt hier met een waardevolle en overtuigende naamkundige verklaring van het toponiem Leeuwarden, waarvan het jammer is dat hij hem niet uitgewerkt heeft in een wetenschappelijke publicatie om de details verder uit te lichten en in de correcte context te plaatsen.

Kort gezegd: de etymologie is plausibel maar aangezien Olivier er voor kiest zich buiten de wetenschap te houden is deze etymologie nog niet de academische discussie binnengekomen.